

ANJUM, DE MICHAELSKERK

Bouw en exterieur

De oorspronkelijke aan de aartsengel Michaël gewijde kerk werd gebouwd in het derde kwart van de 12de eeuw. Het was een romaanse tufstenen kerk met een zogenaamd gereduceerd westwerk, waarbij de toren in de westgevel was opgenomen. De ruimten onder de toren en de aangrenzende zijruimten vormden zowel op de begane grond als op de verdieping een overwelfd geheel dat door openingen met de kerkruimte in verbinding stond. Deze ruimten deden dienst als kapel. Het westwerk is grotendeels bewaard gebleven. In de 13de eeuw werd de kerk in baksteen naar het oosten verlengd en in de 15de eeuw aan de zuidzijde verbreed en van een nieuwe koorsluiting voorzien. Laatstbedoelde werkzaamheden zijn vermoedelijk in het begin van de 16de eeuw voltooid. Daarbij werden de muren verhoogd. De zuidelijke ruimte van het gereduceerd westwerk ging toen deels verloren. Zo ontstond de huidige gotische, diepe, eenbeukige kerk met vijfzijdige koorsluiting. Door de uitbreiding aan de zuidkant staat de toren niet meer in het midden van de westgevel. Van de oorspronkelijke tufstenen kerk zijn aan de noordwestelijke zijde delen bewaard gebleven: tot in de onderste geleding van de toren en in de westelijke helft van de noordmuur. Verder bevat de westmuur een strook tufsteen tussen baksteenreparaties. Het bovenste tufstenen gedeelte van de toren is aan alle zijden versierd met drieledige spaarvelden die afgesloten worden door rondboogfriezen. De toren is in de 15de of in het begin van de 16de eeuw verhoogd in baksteen, gemetseld in afwisselende banden van grote rode en kleine gele stenen. Onder de spits is het muurwerk bekroond met een korfbogfries met gebeeldhouwde kopjes. De bestaande vensters zijn grotendeels aangebracht ten tijde van de 15de-16de eeuwse uitbreiding van de kerk. Daarbij werden de muren van steunberen voorzien. Hieraan zijn in de loop der eeuwen herhaaldelijk, tot en met de laatste restauratie, wijzigingen en herstelwerkzaamheden uitgevoerd. Aan de noordzijde herinneren een rondboogvenster en gedichte rondboogopeningen aan eerdere bouwfases. In de Geuzenstrijd aan het eind van 16de eeuw werd de kerk door brand getroffen, waarbij het houten gewelf en een deel van de bovenzijde van het muurwerk werd verwoest. In 1681 werd de kerk opnieuw door een ramp getroffen. In een orkaan sloeg het bovenste deel van de toren door het kerkdak en vernielde daarbij ook het gewelf en het orgel en de preekstoel. In de daaropvolgende jaren vond herstel plaats. In de toren hangt een klok die in 1618 in Leeuwarden is gegoten door Hans Falck uit Neurenberg. Het betrof een omsmelting van een oudere klok. De toren en het westwerk zijn in 1972 - 1973 gerestaureerd. Een grondige algehele restauratie van zowel het interieur als het exterieur van de kerk is in de jaren 1975 en 1976 uitgevoerd.

Interieur

Binnen het westwerk is nog goed waar te nemen dat dit oorspronkelijk een samenstel van ruimten is geweest die door brede rondbogen in open verbinding met elkaar stonden en ook met rondbogen geopend waren naar het schip. De kerkruimte wordt overdekt door een korfbogig tongewelf op een verbrede voorlijst. De muren zijn verankerd door trekbalken die op geprofileerde consoles rusten. De gewelfschotel in het koor bevat de inscriptie: "Pyter Martens meist(er) temerm(an) Aenium". Deze Pyter Martens leidde de herbouw van de kerk na de ramp van 1681. Bij de laatste restauratie zijn de noordmuur diverse sporen tevoorschijn gekomen die verwijzen naar vroegere bouwfases. Een deel daarvan is in het zicht gelaten, zoals restanten van gordel-bogen van stenen gewelven, een dichtgezet klein rondboogvenster en een kort spitsboog-venster. De toegangsdeur in de noordmuur van het koor bevindt zich in een korfbogig gedekte nis, die door de oostelijke dagkant van het dichte spitsboogvenster loopt. Onder de vensters in het koor zitten brede spaarnissen, die korfbogig gesloten en met een schuine kant zijn afgewerkt. De zuidoostelijke spaarnis bevatte oorspronkelijk een piscina, blijkens de nog resterende roodzandstenen bodem met geprofileerde omlijsting.

Het sacramentshuisje tegen het gedichte venster in de noordoostzijde van het koor dateert uit de 16de eeuw. Het is een bakstenen huisje met een geveltopje. De rechthoekige kastruimte wordt bekroond door een boogveld waarin een in rode zandsteen uitgevoerde tracerings is aangebracht. Dit geheel is gevat in een bakstenen geprofileerde nis, die op haar beurt is gevat in een rechthoekig veld met geprofileerde omlijsting, rustend op tufstenen consoles. Ook de bovenste hoeken zijn van tufsteen. Op de opgaande kolom in het midden van het geveltopje heeft mogelijk oorspronkelijk een kruis gestaan. Oorspronkelijk heeft er op de scheiding tussen het schip en het koor een koorhek gestaan. In 1893 werd de koorruimte met een schot afgescheiden van het schip.

Van 1910 tot de restauratie in 1975 was de preekstoel in het midden tegen het schot bevestigd en was de inrichting van de kerk naar het oosten gericht. Na de restauratie heeft de kerk haar protestantse inrichting teruggekregen met de preekstoel op de originele plaats tegen de zuidmuur. De preekstoel is vervaardigd na de ramp die het interieur van de kerk in 1681 trof. De kuip is versierd met toogpanelen en op de hoeken gecanneleerde pilasters op gesneden dragers en met korintische kapitelen. De 18de eeuwse trap is na de

restauratie toegevoegd en is afkomstig uit de afgebroken rooms-katholieke kerk te Kuinre. Het koperen doopbekken uit 1728 op een gesneden voet was voorheen aan de preekstoel bevestigd. In het koor staan twee overhulde herenbanken. De kolommen waarop de kappen steunen hebben identieke versieringen als de pilasters op de kuip van de preekstoel: gecanneleerd met gesneden dragers. Op de hoeken van de kappen staan gesneden bollen. De banken dateren uit het laatste kwart van de 17de eeuw. Tegen de noordmuur, tegenover de preekstoel, zijn twee 18de eeuwse herenbanken opgesteld, waarvan de bovenste delen van de rugstukken uit een spijlenfries bestaan. De ene bank heeft in het midden daarvan, binnen een omlijsting, een afbeelding van de wapens van IJsac Jacobs van Eizinga en Jantje Gerrits Sinia, de andere een symbolische voorstelling. Verder maken nog negentien banken met spijlen en knoppen, eveneens uit de 18de eeuw deel uit van het interieur. De vier psalmborden met gesneden bekroning dateren uit 1745. Onder het koor bevindt zich een grafkelder van de adellijke families Holdinga en Schwartzberg die de in 1831 afgebroken Holdinga State in het dorp hebben bewoond. Bij de laatste restauratie is een nieuwe deksteen aangebracht op de ingang van de kelder. De noordelijke zijruimte van het gereduceerd westwerk werd in 1708 bestemd tot 'hûnegat', oftewel de plaatselijke gevangenis. Deze is bewaard gebleven en de oorspronkelijke zware deur met een klein getralied venstertje zit er nog voor.

In 1667 begon Conrad Bader met de bouw van een orgel. Het contract werd op 2 april getekend. Bader overleed op 12 december van hetzelfde jaar en werd in de kerk van Anjum begraven. Zijn grafzerk bevindt zich in de consistoriekamer onder de orgelgalerij. Het orgel werd voltooid door Harmen Ians en in 1669 in gebruik genomen. Het bestond uit een hoofdwerk en een rugwerk. Bij de stormramp die in 1681 een groot deel van de kerk verwoestte werd ook het orgel getroffen. Harmen Ians voerde de herbouw uit die in 1686 gereed was. In 1872 werd besloten tot de bouw van een nieuw orgel. Hoofdwerk en rugwerk van het Bader-orgel werden afzonderlijk verkocht. Het hoofdwerk kwam terecht in de gereformeerde kerk van Lioessens en vervolgens in de gereformeerde kerk van Echtenerbrug, waar het in 1954 bij brand verloren ging. Het rugwerk ging van de gereformeerde A-kerk in Kollum naar de gereformeerde kerk van Kollumerpomp en kwam uiteindelijk terecht in de christelijke gereformeerde kerk in Sneek, waar het in 1966 eveneens door brand werd verwoest. Het nieuwe, nog bestaande orgel werd gebouwd door L van Dam & Zonen en in februari 1875 in gebruik genomen. Het heeft de volgende dispositie.

Hoofdwerk: Bourdon 16'/ Prestant 8'/ Holpijp 8'/ Viola 8' (discant)/ Octaaf 4' / Roerfluit 4' / Quintprestant 3'/ Octaaf 2'/ Cornet 3 sterk (discant)/ Trompet 8' (bas/discant).

Bovenwerk: Roerfluit 8'/ Salicionaal 8'/ Viool de Gambe 8'/ Salicet 4'/ Fluittravers 4'/ Woudfluit 2'/ Klarinet 8' .

Pedaal: Subbas 16'/ Octaaf 8'/ Gedekt 8'/ Octaaf 4'/ Bazuin 16'

Manuaalomvang: C - g³.

Pedaalomvang: C - d¹.

T.E. van Popta
2007

Literatuur:

- De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst / provincie Friesland /Noordelijk Oostergo / deel II 's-Gravenhage 1983;
- Jan Jongepier, Vijf eeuwen Friese orgelbouw, Leeuwarden 2004;
- www.anjumweb.nl